

МЕТОДОЛОГІЯ ВІДОБРАЖЕННЯ В БУХГАЛТЕРСЬКОМУ ОБЛІКУ ОПЕРАЦІЙ З ПОХІДНИМИ ФІНАНСОВИМИ ІНСТРУМЕНТАМИ

У статті розглянуто та проаналізовано чинні підходи до обліку похідних фінансових інструментів та запропоновано заходи щодо їх оптимізації. Подано уточнене визначення поняття «похідний фінансовий інструмент».

Ключові слова: фінансовий інструмент, похідний фінансовий інструмент, ф'ючерсний контракт.

Світова історія розвитку фінансового ринку, зокрема похідних фінансових інструментів, зазнавала постійних еволюційних, інколи революційних змін. Цей процес триває постійно. До цього часу світова наука не змогла знайти загальноприйнятної методології обліку фінансових деривативів.

Міжнародні стандарти бухгалтерського обліку передбачають варіативність підходів щодо відображення в обліку господарських операцій, пов'язаних з фінансовими деривативами.

Альтернативність облікових підходів спонукає до розкриття підприємством в обліковій політиці застосовуваних ним методів та процедур обліку.

Згідно з М(С)БО 1 «Подання фінансових звітів» підприємству потрібно чітко і стисло сформулювати та розкрити всі суттєві положення облікової політики, разом із прийнятими ним принципами обліку та методами їх застосування щодо суттєвих операцій та обставин [1].

Система обліку похідних фінансових інструментів в Україні знаходиться на стадії становлення. Облік фінансових деривативів здійснюється відповідно до чинного Плану рахунків, П(С)БО 13 «Фінансові інструменти» та Інструкції про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій [2-4].

Відповідно до Міжнародних стандартів бухгалтерського обліку похідні фінансові інструменти відображаються у складі фінансової звітності організації. Вітчизняна система обліку передбачає їх відображення на балансових рахунках.

Низка вітчизняних науковців займалася вивченням похідних фінансових інструментів та таким важливим їх аспектом, як обліковий. Вагомий внесок у вивчення зазначеної проблеми зробили С. Ф. Голов, В. М. Костюченко, І. Ю. Кравченко, Г. А. Ямборко. Вони глибоко та всебічно дослідили питання облікової політики підприємства, розробили суттєві положення визнання та обліку похідних фінансових інструментів [5].

Заслугує на увагу монографія Л. О. Примостки «Фінансові деривативи: аналітичні та облікові аспекти», у якій автор розкриває облікові аспекти фінансових деривативів для банківських установ. З точки зору бухгалтерського обліку на момент укладання строкової угоди не відбувається реальних

змін вимог чи зобов'язань підприємства, проте такі зміни відбудуться у майбутньому. Це обумовлює ту обставину, що деривативи повинні розглядатися як позабалансові інструменти і відповідно обліковуватися на позабалансових рахунках до дати їх виконання [6, с. 189].

Такої ж позиції дотримується К. В. Романчук і доводить необхідність відображення на позабалансових рахунках прав і зобов'язань, які виникають у момент укладення господарських договорів, але на цей момент не виконуються. На думку автора, це дасть можливість підвищити ефективність контролю за виконанням таких договорів [7, с. 8].

Існують й альтернативні думки з приводу запропонованого підходу до визнання фінансових деривативів. Зокрема В. С. Здреник у своєму дисертаційному дослідженні доводить, що, враховуючи вимоги вітчизняного П(С)БО 13 «Фінансові інструменти» та М(С)БО 32 «Фінансові інструменти: розкриття та подання», М(С)БО 39 «Фінансові інструменти: визнання та оцінка», необґрунтованим є відображення господарських операцій з похідними фінансовими інструментами на поза баланс. Як вважає вчений, зобов'язання за фінансовими деривативами не є умовними, оскільки у строкових контрактах прописані як терміни здійснення платежів, так і сума. Строкові контракти визнаються консенсуальними договорами, а тому виступати в якості умовних прав або зобов'язань не можуть, у зв'язку з чим облік на позабалансових рахунках суперечить їх економічному змісту [8, с. 8-9].

Наведені підходи до визнання деривативів та способів їх первісного відображення в обліку містять певні суперечності, неоднозначності, об'єктивною причиною чому є недосконале розкриття цього питання у вітчизняному законодавстві.

Метою статті є вивчення та узагальнення підходів до обліку похідних фінансових інструментів, зокрема – ф'ючерсних контрактів з урахуванням світового досвіду.

Основними завданнями є:

- проаналізувати та оцінити підходи до обліку похідних фінансових інструментів;
- запропонувати заходи щодо їх оптимізації.

З метою відображення в бухгалтерському обліку похідні фінансові інструменти класифікуються таким

чином:

- похідні інструменти, що утримуються з метою отримання прибутку за рахунок коливання цін на ринку;
- похідні інструменти, що призначені для операцій хеджування.

У нашій статті розглянемо облік операцій з похідними фінансовими інструментами (ф'ючерсними контрактами), що утримуються з метою отримання прибутку за рахунок коливання цін на ринку.

У зв'язку з відсутністю досконалої нормативно-правової бази, що регулює облік похідних фінансових інструментів, та суперечливим висвітленням цього питання в літературі з бухгалтерського обліку, пропонуємо вирішити його наступним чином.

Перш за все потребує вдосконалення визначення поняття «похідний фінансовий інструмент» («фінансовий дериватив»). Фінансовий дериватив (похідний фінансовий інструмент) – це фінансовий інструмент, вартість якого походить від вартості базового активу, покладеного в його основу, і за допомогою якого здійснюються операції обміну, купівлі, продажу, емісії цього активу з обов'язковою фіксацією всіх умов проведення операції у майбутньому з метою хеджування фінансових ризиків або отримання доходу від різниці в цінах. Таке визначення є найбільш прийнятним для подальшої розробки методики та техніки бухгалтерського обліку фінансових деривативів, оскільки в ньому найповніше враховані специфічні ознаки фінансових інструментів як об'єкта бухгалтерського обліку.

Ф'ючерсні контракти є фінансовими інструментами. Визнання фінансових інструментів у бухгалтерському обліку регламентується Положенням (стандартом) бухгалтерського обліку (ПСБО) 13 «Фінансові інструменти» [3].

Ф'ючерсні контракти первісно оцінюються та відображаються в бухгалтерському обліку за справедливою вартістю. Витрати на проведення операції визнаються за рахунками витрат під час їх первісного визнання. Справедлива вартість ф'ючерсів на дату операції дорівнює нулю та не відображається на балансових рахунках. На кожну наступну після первісного визнання дату балансу ф'ючерсні контракти оцінюються за справедливою вартістю без будь-яких витрат на проведення операції. Зазначимо, що методи визначення справедливої вартості кожного виду похідних фінансових інструментів обов'язково зазначаються в обліковій політиці підприємства.

Переоцінка ф'ючерсів здійснюється з огляду на їх біржову вартість (нову розрахункову ціну) на дату переоцінки. Нова розрахункова ціна визначається за результатами щоденних біржових торгів (торгівельних сесій). Сума (результат) переоцінки відповідає розміру варіаційної маржі за кожною операцією та не відображається на позабалансових рахунках.

Укладання ф'ючерсного контракту передбачає виникнення зобов'язань із нарахування варіаційної маржі у сторін такого контракту. Порядок визначення зобов'язань за варіаційною маржею зазначено у відповідному пункті зразкової форми ф'ючерсних контрактів.

Ф'ючерсні контракти в бухгалтерському обліку на дату операції відображаються на позабалансовому

рахунку 03 «Контрактні зобов'язання» за їх видами. Переоцінка ф'ючерсних контрактів та приведення їх до справедливої вартості здійснюється за щоденними результатами біржових торгів через нарахування варіаційної маржі. Варіаційна маржа розраховується як різниця між розрахунковою ціною ф'ючерсного контракту поточної торгівельної сесії і попередньою розрахунковою ціною.

Позитивний результат переоцінки за ф'ючерсними контрактами у власному торгівельному портфелі підприємства (дилерські операції) відображається в обліку за дебетом рахунку 379 «Розрахунки за операціями з деривативами» (субрахунок за коштами гарантійного забезпечення) у кореспонденції з рахунком 733 «Інші доходи від фінансових операцій» (субрахунок обліку доходів від операцій з деривативами), від'ємний - за кредитом рахунку 379 «Розрахунки за операціями з деривативами» (субрахунок за коштами гарантійного забезпечення) у кореспонденції з рахунком 952 «Інші фінансові витрати» (субрахунок обліку витрат від операцій з деривативами). У кінці звітного періоду рахунки 773 та 952 закриваються у кореспонденції з рахунком 792 «Результат фінансових операцій» (табл. 1).

Враховуючи щоденну переоцінку ф'ючерсних контрактів та приведення їх таким чином до однакової вартості, вважаємо, що за новою методикою не виникає необхідності враховувати ціну їх укладання, а тільки відслідковувати їх наявну кількість та вести облік відповідно до кодів, які мають усі контракти (контракти з різною датою виконання – різні контракти).

При закритті ф'ючерсних контрактів офсетною (зустрічною) угодою та при припиненні зобов'язань за ф'ючерсним контрактом в дату його виконання необхідно зняти зобов'язання, що обліковувались, з рахунку 03 «Контрактні зобов'язання».

Використання похідних фінансових інструментів як на Україні, так і у всьому світі є перспективним і надзвичайно актуальним. Аналіз багатовікового досвіду щодо питання обліку фінансових деривативів свідчить про його недосконалість. Нами пропонується нові рекомендації щодо методології обліку похідних фінансових інструментів.

Вважаємо, що прийняття законодавчих актів з урахуванням вищенаведених пропозицій забезпечить стабільний та прогнозований розвиток вітчизняного фінансового ринку.

Список літератури

1. Міжнародний стандарт фінансової звітності (IAS) 1 «Подання фінансових звітів» International Accounting Standard (IAS) 1 "Presentation of Financial Statements" [Електронний ресурс]. - Режим доступу до журн.: http://ru-en-ru.com/ru/lib/economical_translation/mezhdunarodnyie-standartyi-finansovoy-otchetnosti/msfo-1.
2. План рахунків бухгалтерського обліку актівів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій [Електронний ресурс] / Затверджений Наказом Міністерства фінансів України від 30.11.1999 року №291. - Режим доступу до журн.: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/z1557-11>.
3. Фінансові інструменти [Електронний ресурс] : положення (стандарт) бухгалтерського обліку 13. - Затв. наказом Міністерства фінансів України від 30.11.2001 №559 - Режим доступу до журн.: <http://zakon.nau.ua/doc/>

№	Операції	Документ, кількість, сума	Кореспонденція рахунків	
			Дебет	Кредит
1. Таблиця Методика відображення в бухгалтерському обліку операцій з ф'ючерсними контрактами або продавцем від (за свій рахунок)				
1.1	Перерахування та повернення грошей Учасником			
№	Операції	Документ, кількість, сума	Кореспонденція рахунків	
1.1.1.1	Перерахування Учасником Дилерські операції з ф'ючерсними контрактами (внеску до Страхового фонду)	Згідно з чинними тарифами на строковому ринку	379 «Розрахунки за операціями з деривативами» Субрахунок за гарантійним забезпеченням	31 «Рахунки в банках»
1.1	Перерахування та повернення грошей Учасником			
1.1.1.2	Перерахування Учасником внеску до Страхового фонду за забезпечення	Згідно з чинними тарифами на строковому ринку	379 «Розрахунки за операціями з деривативами» Субрахунок за гарантійним забезпеченням	31 «Рахунки в банках»
1.1.2	Перерахування Учасником коштів гарантійного забезпечення	Залежно від кількості контрактів, що укладені за зявою придбати	379 «Розрахунки за операціями з деривативами» Субрахунок за гарантійним забезпеченням	31 «Рахунки в банках»
1.1.3	Повернення Учаснику коштів гарантійного забезпечення	За зявою учасника	31 «Рахунки в банках»	379 «Розрахунки за операціями з деривативами» Субрахунок за гарантійним забезпеченням
1.1.4	Утримання біржових комісій на строковому ринку	Згідно з чинними тарифами	952 «Інші фінансові витрати» Субрахунок обліку біржових комісій	379 «Розрахунки за операціями з деривативами» Субрахунок за гарантійним забезпеченням
1.1.5	Облік зобов'язань учасника за ф'ючерсними контрактами, з огляду на їх види	Кількість контрактів	X	03 «Контрактні зобов'язання» Субрахунок обліку контрактних зобов'язань за похідними інструментами за їх видами
1.1.5	Облік зобов'язань учасника за ф'ючерсними контрактами, з огляду на їх види	Кількість контрактів	X	03 «Контрактні зобов'язання» Субрахунок обліку контрактних зобов'язань за похідними інструментами за їх видами
1.1.6	Облік зобов'язань учасника за ф'ючерсними контрактами, з огляду на їх види	Кількість контрактів	X	03 «Контрактні зобов'язання» Субрахунок обліку контрактних зобов'язань за похідними інструментами за їх видами
1.1.6	Облік зобов'язань учасника за ф'ючерсними контрактами, з огляду на їх види	Кількість контрактів	X	03 «Контрактні зобов'язання» Субрахунок обліку контрактних зобов'язань за похідними інструментами за їх видами
1.2	Відображення в обліку			
1.2.1	Учасника доходу на суму	Сума позитивної варіаційної маржі	379 «Розрахунки за операціями з деривативами» Субрахунок за гарантійним забезпеченням	733 «Інші доходи від операцій з деривативами» Субрахунок обліку доходів від операцій з деривативами
1.2.1	Учасника доходу на суму	Сума позитивної варіаційної маржі	379 «Розрахунки за операціями з деривативами» Субрахунок за гарантійним забезпеченням	733 «Інші доходи від операцій з деривативами» Субрахунок обліку доходів від операцій з деривативами
1.2.2	Учасника витрат на суму	Сума від'ємної варіаційної маржі	952 «Інші фінансові витрати» Субрахунок обліку витрат від операцій з деривативами	379 «Розрахунки за операціями з деривативами» Субрахунок за гарантійним забезпеченням
1.2.2	Учасника витрат на суму	Сума від'ємної варіаційної маржі	952 «Інші фінансові витрати» Субрахунок обліку витрат від операцій з деривативами	379 «Розрахунки за операціями з деривативами» Субрахунок за гарантійним забезпеченням
1.3	Закриття звітного періоду та визначення фінансового результату за операціями з ф'ючерсними контрактами			
1.3	Закриття звітного періоду та визначення фінансового результату за операціями з ф'ючерсними контрактами			
1.3.1	Відображення доходу в обліку Учасника	X	733 «Інші доходи від операцій з деривативами» Субрахунок обліку доходів від операцій з деривативами	792 «Результат фінансових операцій»
1.3.1	Відображення доходу в обліку Учасника	X	733 «Інші доходи від операцій з деривативами» Субрахунок обліку доходів від операцій з деривативами	792 «Результат фінансових операцій»
1.3.2	Відображення витрат в обліку Учасника	X	952 «Інші фінансові витрати» Субрахунок обліку витрат від операцій з деривативами	792 «Результат фінансових операцій»
1.3.2	Відображення витрат в обліку Учасника	X	952 «Інші фінансові витрати» Субрахунок обліку витрат від операцій з деривативами	792 «Результат фінансових операцій»

---

code=z1050-01.

4. Інструкція про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій [Текст] : затверджена наказом Міністерства фінансів України від 30 листопада 1999 р. №291. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=z0893-99>.
6. Голов, С. Ф. Фінансовий облік [Текст] / С. Ф. Голов, В. М. Костюченко, І. Ю. Кравченко, Г. А. Ямборко : підручник. – К.: Лібра, 2005. – 976 с.
7. Примостка, Л. О. Фінансові деривативи: аналітичні та облікові аспекти [Текст] : монографія / Л. О. Примостка. – К.: КНЕУ, 2001. – 263 с.
8. Романчук, К. В. Організація та методика бухгалтерського обліку договірного процесу (наприкладі діяльності промислових підприємств України) [Текст] : дис... канд. екон. наук: 08.06.04 / Романчук К. В. ; Житомирський держ. технологічний ун-т. – Житомир, 2005. – 241 с.
9. Здреник, В. С. Бухгалтерський облік і контроль операцій з похідними фінансовими
10. Інструментами [Текст] : автореф. дис. на здоб. наук. ступ. к.е.н. / Здреник В. С. – Житомир: Житомирський державний технологічний університет, 2010. – 20 с.

РЕЗЮМЕ

Супрович Анна

Методология отражения в бухгалтерском учёте операций с производными финансовыми инструментами

В статье рассмотрены и проанализированы существующие подходы к учёту производных финансовых инструментов и предложены меры относительно их оптимизации. Приведёно уточнённое определение понятия «производный финансовый инструмент».

RESUME

Suprovych Ganna

The methodology of accounting of operations with derivative financial instruments

The existing approaches to the accounting of operations with derivative financial instruments are considered and analysed in the article. Arrangements in relation to their optimization are offered. Clarification of the notion of derivative financial instrument is given.

Стаття надійшла до редакції 06.04.2012 р.